

ESTEETÖN KIRJASTO

Gyda Skat Nielsen ja Birgitta Irvall

Kirjastonkäytön saavutettavuuden varmistaminen: työkalupakki

IFLA 2005

Englanninkielinen alkuperäisteksti: IFLA Professional Reports No. 89
www.ifla.org

Suomen oloihin soveltaen suomentanut
Anneli Äyräs

Opetusministeriö
Helsinki 2006

Esteetön kirjastonkäyttö kaikille

Se kuulostaa niin helpolta ja itsestään selvältä. Kuitenkin monissa maissa eri puolilla maailmaa vammaisten henkilöiden pääsy yleisiin, korkeakoulu-, koulu- ja erikoiskirjastoihin ei ole itsestään selvää. Monet kirjastot, sekä uudet että vanhat, on rakennettu niin, että vammaisten henkilöiden on vaikeaa tai mahdotonta käydä niissä. Vaikka vammaiset henkilöt pääsisivätkin itse rakennukseen, siellä voi olla muita seikkoja, kuten rajoitettu pääsy aineistoihin, riittämättömät opasteet tai muita asioita, jotka tekevät kirjaston käytöstä mahdottoman tai vähintään hyvin vaikean.

Kysymys ei ole ainoastaan kirjaston käytön tekemisestä esteettömäksi vammaisille henkilöille. Juuri näille käyttäjäryhmille tarpeellisten palvelujen järjestäminen on myös hyvin tärkeää. Kirjastohenkilökunnan ja asiakkaan välisen viestinnän tulee olla selkeää ja ymmärrettävää. Kirjastoon tulevien vammaisten henkilöiden tulee tuntea itsensä tervetulleiksi. Paras tapa varmistaa tämä, on antaa henkilökunnalle tietoa eri sairauksista ja vammoista sekä niistä aiheutuvista erityisistä tarpeista. Henkilökunta ei tässä yhteydessä tarkoita vain kirjastonhoitajia ja -virkailijoita, vaan koko henkilöstöä. Jotta kaikille kirjastonkäyttäjille voidaan tarjota yhtäläiset mahdollisuudet, on välttämätöntä katsoa kirjastoa näiden käyttäjäryhmien silmin. Innostaakseen ja tukeakseen työtovereita kaikkialla maailmassa heidän ponnisteluissaan parantaa kirjastojen esteettömyyttä, IFLA:n Standing committee of Libraries Serving Disadvantaged Persons päätti kehittää *muistilistan*, joka on tarkoitettu käytännön työkaluksi kaiken tyyppisille kirjastoille silloin, kun halutaan arvioida kirjaston rakennusten, palvelujen ja aineistojen saavutettavuutta ja lisätä saavutettavuutta siellä, missä se on tarpeen. Suosittelemme, että vammaisryhmät ja organisaatiot osallistuvat arviointityöhön. Heidän panoksensa tuottaa *muistilistan* ohella hyödyllistä tietoa nykyiseen ja tulevaan suunnitteluun. Koska kirjastohallinto, kuten myös kirjastot ja rakennukset ovat erilaisia eri puolilla maailmaa, määrällisiä mittareita ei anneta. *Muistilistan* käyttäjien on tutkittava oman maansa lakeja ja määräyksiä sekä haastateltava vammaisia asiakkaitaan ja heidän järjestöjään.

Kirjoittajat ovat täysin tietoisia siitä, että kirjastojen kehittäminen hyvin saavutettaviksi, vaatii myös lisärahoitusta. Kuitenkin monet parannukset voidaan tehdä hyvin pienin kustannuksin - jotkut jopa ilman lisäkustannuksia. On enemmänkin kysymys asennemuutoksesta ja uudenlaisesta ajattelusta.

Kirjaston saavutettavuuden toteuttaminen on lähinnä kirjastonjohtajan vastuulla. Hänen vastuullaan on informoida kirjaston rahoittajatahoja tai hankkia rahoitusta muulla tavoin. Toisaalta, myös jokaisen kirjastonhoitajan tehtävänä on kertoa johtajalle ja työtovereille ongelmista ja ratkaisuvaihtoehdoista. Ongelmien ratkaisuja voidaan etsiä myös yhteistyössä valtion kirjastoviranomaisten ja valtakunnallisten kirjastojärjestöjen kanssa.

Muutokset tapahtuvat usein hitaasti- mutta pääasia on tarttua tähän tärkeään asiaan nyt: Kaikkien käyttäjien tasa-arvoisuus kirjastopalvelujen saajina tulee olla johtavana periaatteena, kun arvioidaan olemassa olevia rakennuksia ja palveluja ja suunnitellaan uusia.

Toivomme, että *muistilista* on hyödyksi kirjastollenne - ja samoin vammaisille asiakkaillenne. *Muistilista* on vain alku tälle työlle. Jokaisen kirjaston velvollisuutena on täydentää listaa tarpeellisilla lisäyksillä.

Muistilistan koontimenetelmä

Molemmat kirjoittajat kokosivat esteettömyyttä koskevia muistilistoja pääasiassa Tanskasta ja Ruotsista ja muuta aineistoa kirjastoista ja saavutettavuudesta myös Yhdysvalloista ja Isosta-Britanniasta. Tämän aineiston pohjalta keskustelimme listan rakenteesta ja julkaisun laajuudesta. Päätimme, että emme anna sentti- tai tuumamitoituksia. Monissa maissa on jo standardit kulttuurirakennusten fyysisestä saavutettavuudesta. Jos maassanne ei ole standardeja, pyytäkää pyörätuolia käyttävää asiakasta testihenkilöksi. Yritimme myös välttää liian yksityiskohtaisia vaatimuksia ja painottaa tärkeimpiä. Keskusteluissa käyttäjäryhmien kanssa selviää asioiden tärkeysjärjestys.

Jos suunnittelette uudisrakennusta tai vanhan korjausta, ottakaa saavutettavuus esille jo suunnittelutyön alussa. Jos suunnitteluryhmältä puuttuu tietoa saavutettavuudesta, voitte yrittää saada ryhmään henkilön, joka tuntee asian. On aina paljon helpompaa suunnitella uusi, esteetön rakennus kuin muuttaa jo valmista rakennusta. Se on myös halvempaa.

Kirjastoauton suunnittelussa voidaan soveltuvin osin hyödyntää muistilistassa olevia tavoitteita.

Muistilista

Muistilista on jaettu kolmeen pääryhmään: **fyysinen esteettömyys, aineistomuodot sekä palvelu ja viestintä**. Jokaisessa ryhmässä on lyhyen kuvailevan tekstin sisältäviä alaotsakkeita ja niiden jälkeen asialuetteloita.

FYYSINEN ESTEETTÖMYYS

Kirjaston ympäristön, sisäänkäynnin, WC-tilojen, portaiden, hissien ja erityistilojen tulee olla kaikkien eritavalla vammaisten ihmisten saavutettavissa. Pyörätuolia käyttävän henkilön on päästävä kaikkiin kirjaston tiloihin, näkövammaisen on voitava liikkua kirjaston tiloissa valkoisen kepin tai koiran avustamana törmäämättä esteisiin. Kuulovammaisen henkilön on voitava keskustella henkilökunnan kanssa. Kehitysvammaisen on voitava löytää kirjoja ja muuta aineistoa helposti. Lukihäiriöisen tulee voida käyttää kirjastoa luontevasti.

Kirjaston ulkopuolella

Pysäköintialueen ja sisäänkäynnin tulee olla selkeästi merkittyjä ja esteettömiä, jotta henkilö, joka käyttää pyörätuolia tai muuta liikkuvaa apuvälinettä, voi päästä sisälle turvallisesti ja esteettömästi. Auton pysäköintiä ja pyörätuolilla autosta poistumista varten tulee olla avara pysäköintitila. Kirjaston ulko-ovelle tulee päästä luiskaa pitkin, jos oven edessä on portaat. Sokean, joka käyttää valkoista keppiä tai opaskoira, on päästävä kirjastoon esteetöntä väylää pitkin. Jos kirjastossa on ovipuhelin, myös kuurojen henkilöiden tulee voida käyttää sitä.

Sisälle kirjastoon

Kirjaston sisäänkäynti on kriittinen alue. Pyöröovet, lasiovet ja turvaportit voivat olla hankalia henkilöille, jotka käyttävät pyörätuolia tai valkoista keppiä. On tärkeää, että automaattiset ovenavaajat ja hissinaappulat ovat oikealla korkeudella pyörätuolia käyttäville ja että automaattisesti

aukeavat ovet pysyvät auki riittävän pitkän ajan. Turvaporrettien tulee olla tarpeeksi leveitä pyörätuolille. Lasiovet on merkittävä niin, ettei heikkonäköinen asiakas törmää niihin.

Aineiston ja palvelujen saavutettavuus

Tässä osassa käsitellään asioita, jotka tekevät koko kirjastosta saavutettavan. Kaikenlaisen aineiston ja kaikkien palvelujen mukaan lukien erikoiskokeelmat, lukusalit jne. tulee olla kaikkien asiakkaiden saavutettavissa.

Fyysinen tila

Kun astuu sisään kirjastoon, tilan pitää olla helposti hahmotettava ja opasteiden tulee olla selkeitä. Jokaiseen huoneeseen ja tilaan pitää päästä myös pyörätuolilla. Hyllyjen välisillä käytävillä pitää päästä kääntymään pyörätuolilla, ei ainoastaan ajamaan läpi. On myös hyvin tärkeää, että palohälytys sekä näkyy että kuuluu ja että henkilökunta on koulutettu avustamaan vammaisia henkilöitä rakennuksesta poistumisessa hätätapauksissa.

WC-tilat

Jokaisessa kirjastossa tulee olla ainakin yksi WC-tila vammaisille. WC-tilan on oltava riittävän suuri, jotta siellä voi kääntyä pyörätuolin kanssa ja kaikkien kahvojen ja painikkeiden tulee olla oikein sijoitettu vammaisten henkilöiden tarpeiden mukaan. Suomessa on lainsäädäntöön perustuvat rakentamismääräykset vammaisten henkilöiden huomioon ottamisesta rakennussuunnittelussa.

Lainauspöytä

Lainauspöytä tulee sijoittaa mahdollisimman lähelle sisäänkäyntiä ja sen tulee olla hyvin erottuva. Vaikka kirjastossa olisikin hyvät opasteet, monet ihmiset haluavat ehkä kysyä tietyn aineiston tai palvelun sijainnista, sen sijaan että yrittäisivät etsiä niitä itse. Pöydän tulisi olla säädeltävä, jotta sen takaa voisi keskustella samalta tasolta myös pyörätuolissa tai tuolilla istuvan asiakkaan kanssa. Jos kirjastossa on itsepalvelulainaus, varmista, että käyttöohjeet ovat selkeät ja että konetta voi käyttää myös pyörätuolissa istuen. Jopa opaskoira käyttävä näkövammaisen asiakas voi oppia käyttämään automaattia, jos se on selvästi merkitty. On huolehdittava siitä, että myös henkilökohtaista palvelua on saatavissa, jos vammaisen henkilö sitä haluaa. Vammaisille henkilöille tulee, heidän niin halutessaan, antaa mahdollisuus henkilökohtaisen palvelun saamiseen ilman tunnetta ylimääräisen vaivan aiheuttamisesta.

Neuvontapöytä

Käyttäkää jonotusjärjestelmää, jotta kävelytukia tai kainalosauvoja käyttävät asiakkaat voivat odottaessaan istua lähistöllä, eikä heidän tarvitse seistä jonossa. Antakaa asiakkaille mahdollisuus esittää kysymyksiään joko seisten tai istuen. Asentakaa induktiosilmukka sekä lainaus- että neuvontapöytä kuulovammaisia asiakkaita varten.

Lastenosasto

Myös lasten joukossa on eritavoin vammaisia lapsia. Heidän pitäisi tietysti voida tulla lastenosastoon ja viettää siellä aikaa valiten kirjoja, pelaten tietokonepelejä, kuunnellen sadunkerrontaa tai ottaen osaa kaikkeen toimintaan, mitä kirjasto lapsille tarjoaa. Selkeiden opasteiden ja ehkä väri- tai muun opastavan viivan tulisi johtaa helposti lastenosastolle. Hyllyjen ja kuvakirjalokerikkojen tulee olla käytettävissä myös pyörätuolissa istuen. Hyllyjen välisiä käytäviä ei pidä tukkia leluilla. Lasten erityisaineiston pitää olla saatavissa lastenosastolla, ei vammaisille aikuisille tarkoitettulla osastolla. Lastenosaston henkilökunnan tulee antaa palveluita kaikille lapsille, myös vammaisille lapsille.

Vammaisia palveleva osasto

Asiakkaat, joilla on lukemisesteitä, tarvitsevat erityistä huomiota kirjastossa. On tärkeää, että henkilökunta tietää, miten heitä voi palvella asiantuntevasti. Osaston täytyy sijaita kirjastossa keskeisellä paikalla ja opastusviivan tulee ohjata osastolle. Opastusviivan tulee olla myös näkövammaisten havaittavissa. Kirkkaat lukuvalot ja mukavat, tukevat tuolit ovat tärkeitä. Osastolla pitää olla teknisiä apuvälineitä kuten suurentavia laitteita ja erilaisia nauhureita ja soittimia. Kirjaston tulee hankkia apuvälineitä kussakin maassa käytössä olevien standardien mukaisesti. Jos kirjastossa on asiakkaiden käytössä tietokoneita, ainakin yhdessä niistä tulee olla ruudunlukuohjelma, synteettinen ääni, suurennus ja mahdollisesti pistenäyttönäppäimistö. Yhtä tärkeää kuin apuvälineiden tarjoaminen asiakkaille on se, että henkilökunta osaa opastaa apuvälineiden käytössä.

AINEISTOMUODOT

Erityisaineistot

Ihannetilanne olisi, että kaikki asiakkaat, myös vammaiset, voisivat käyttää kaikkea kirjastoaineistoa. Tämän saavuttamiseen on olemassa monia keinoja. Kirjaston tulee hankkia äänikirjoja, isotekstisiä kirjoja, pistekirjoja, selkokirjoja, tekstitettyjä tai viitottuja videoita/DVD-tallenteita, jos näitä on saatavissa. Jotkut aineistot ovat kaupallisesti tuotettuja ja helposti ostettavissa. Kuitenkin jotkut aineistot on tuotettu vain näkövammaisille tai muille lukemisesteisille ryhmille ja niitä voi lainata ainoastaan valtakunnallisesta näkövammaisten kirjastosta tai sen välityksellä. Yleisten ja koulukirjastojen pitää yrittää löytää erikoisaineistoja ja jos mahdollista, ostaa niitä. Myös korkeakoulukirjastojen tulee tietää, miten ne voivat palvella lukemisesteistä kärsiviä opiskelijoita.

Tietokoneet

On tärkeää, että ainakin yksi kirjaston tietokoneista on varustettu vammaisten asiakkaiden tarpeiden mukaan. Pyörätuolia käyttävät asiakkaat tarvitsevat vain soveltuvan työpöydän voidakseen käyttää tietokonetta. Henkilöille, joiden on vaikea käyttää käsiään, on suunniteltu erilaisia mukautettuja näppäimistöjä. Kysykää asiakkailtanne, mitä apuvälineitä he tarvitsevat. Näkövammaiset tai lukihäiriöiset asiakkaat tarvitsevat synteettistä ääntä, suurennettua tekstiä tai pistekirjoitusnäppäimistöä. Ennen kuin hankitte apuvälineitä, kysykää valtakunnallisilta tai paikallisilta vammaisjärjestöiltä, mitä ne suosittelisivat. Kun olette hankkineet apuvälineet, kouluttakaa henkilökunta käyttämään niitä ja järjestäkää tekninen tuki. Kysymyksessä ovat erikoisohjelmat, eivätkä kaikki teknisen tuen antajat tunne niitä. Tiedottakaa uusista hankinnoista myös asiakkaille. Liian usein kirjaston hankkimat tekniset apuvälineet jäävät vähälle käytölle tai kokonaan käyttämättä. Korkeakoulukirjastot tarvitsevat usein erikoistuneita ohjaajia opettamaan opiskelijoille apuneuvojen käyttöä.

PALVELUT JA ASIOINTI

Kirjastojen suunnittelu vammaisille esteettömiksi edellyttää sellaisten palvelujen tuottamista, jotka vastaavat eri vammaisryhmien tarpeita. Henkilökunnan ja asiakkaan välisen viestinnän tulee olla selkeää ja ymmärrettävää. Jokaisen asiakkaan tulee tuntea itsensä tervetulleeksi kirjastoon. On

tärkeää ymmärtää, että vammaiset henkilöt kirjastoon tullessaan ja omista tarpeistaan kertoessaan eivät joudu ylittämään vain fyysisiä esteitä, vaan myös psyykkisiä.

Henkilöstökoulutus

Vaikka on tärkeää, että koko henkilökunnalla on tietoa vammaisista asiakkaista, on myös tärkeää, että yhdelle työntekijälle annetaan erityisvastuu vammaisten kirjastopalveluista ja niiden kehittämisestä. Koko henkilökunnalle on annettava tietoa eri vammaisryhmistä ja uusien työntekijöiden perehdyttämiskoulutukseen pitää sisältyä myös tutustuminen vammaispalveluihin. Hyvä idea on antaa säännöllisesti uutta tietoa koko henkilökunnalle sähköpostin tai tiedotteiden avulla.

Hakeutuvat erityispalvelut

Kirjaston tulee antaa erityispalveluja henkilöille, jotka eivät itse voi tulla kirjastoon. Tämä voi tarkoittaa kotipalvelua tai palveluja erilaisissa vanhusten hoitolaitoksissa. Lukupalvelua voidaan myös järjestää tarjoamalla erityisesti artikkeleita tai muita lyhyitä tekstejä äänitettynä tai skannattuna. Säännöllisesti tapahtuvaa neuvontaa on myös tarpeen tarjota sekä yleisissä että korkeakoulukirjastoissa.

Kuinka tiedottaa vammaisille palveluista?

Kirjasto voi järjestää opastettuja kirjastokäyntejä sekä yksittäisille henkilöille että ryhmille, joilla on erityistarpeita. Tiedotteita tulee olla myös muussa muodossa kuin tavallisella painatuksella.

Muistilista luettelee mahdollisia tiedotusmuotoja eri käyttäjäryhmille, sellaisia kuin isoteksti, äänite, pistekirjoitus, verkkotiedote, ja tekstitetty tai viittomakielinen video.

Kuinka tiedotteista tehdään helposti ymmärrettäviä?

Parasta olisi, että kaikki tiedotusaineisto olisi selkeää ja helposti ymmärrettävää. Tiedotteita voidaan tehdä myös selkokielellä. **Muistilistassa** luetellaan asioita, jotka tulee ottaa huomioon selkokielistä tekstiä kirjoitettaessa.

Verkkosivut

Kirjaston kotisivujen ja luetteloiden pitäisi olla kaikkien asiakkaiden käytettävissä. On olemassa ohjeisto, jota noudattamalla sivuista tulee saavutettavia kaikille. Olkaa myös yhteydessä kansalliseen näkövammaisten kirjastoon.

www.nkl.fi/tietoa/esteettomyys/testohje.htm

Yhteistyö vammaisten ja vammaisyhdistysten kanssa

Yhteistyö vammaisjärjestöjen ja vammaisten kanssa antaa uskottavuutta kirjaston palveluille.

Muistilistassa on esimerkkejä yhteistyön muodoista.

MUISTILISTA

SISÄLLYSLUETTELO

ESIPUHE

FYYSINEN SAAVUTETTAVUUS

Kirjaston ulkopuolella

Sisäänkäynti kirjastoon

Aineistojen ja palvelujen saavutettavuus

- *fyysinen tila*
- *WC-tilat*
- *Lainauspöytä*
- *Neuvontapöytä*
- *Lastenosasto*
- *Osasto asiakkaille, joilla on lukemisesteitä, kuulotai muita vammoja*

AINEISTOMUODOT

Erityisaineistomuodot vammaisille henkilöille

Tietokoneet

PALVELU JA VIESTINTÄ

Henkilöstökoulutus

Erityispalvelut vammaisille

Kuinka tiedottaa vammaisille henkilöille

- *Näkövammaisille*
- *Kuulovammaisille*
- *Lukemishäiriöisille*
- *Fyysisesti vammaisille*
- *Kehitysvammaisille*
- *Kuinka tehdä tiedottaminen helposti ymmärrettäväksi?*
- *Kotisivu*

Yhteistyö vammaisten ja vammaisjärjestöjen kanssa

LISÄTIETOA

ESIPUHE

Kaikki kirjastot esteettömiksi kaikille

Monissa maailman maissa vammaisten asiakkaiden tarpeiden mukainen kirjastojen saavutettavuus ei vielä toteudu eikä sen aina edes odoteta toteutuvan. Jotta kaikille kirjastonkäyttäjille voitaisiin luoda yhtäläiset mahdollisuudet, on välttämätöntä katsoa vammaisten asiakkaiden silmin sekä kirjastojen fyysisiä olosuhteita että kirjaston tarjoamia palveluja.

Muistilista - joka on tehty IFLA: n Standing Committee of Libraries Serving Disadvantaged Persons (LSDP) toimesta- on suunniteltu käytännölliseksi työkalupakiksi kaiken tyyppisille kirjastoille (yleiset, korkeakoulu, koulu, erikois) 1) kirjastorakennusten, palvelujen ja aineistojen nykyisen tason arviointiin ja 2) lisäämään saavutettavuutta siellä, missä se on tarpeen. Esteettömyyden toteutuminen edellyttää, että kirjastojen henkilökunta on näiden tavoitteiden takana.

Esteetön kirjasto edellyttää toteutuakseen taloudellisia panostuksia. Monet parannukset voidaan kuitenkin tehdä hyvin vähällä rahalla - mahdollisesti jopa ilman rahaa. Ratkaisu saattaa usein syntyä henkilökunnan asennemuutoksen ja uudenlaisen ajattelutavan kautta.

Suosittellemme, että arviointiin otetaan mukaan edustajia vammaisryhmistä ja tukijärjestöistä. Näiden henkilöiden panos, muistilistan ohella, antaa paljon hyödyllistä tietoa sekä välittömiä parannustoimenpiteitä varten että tuleviin suunnitelmiin.

Koska kirjastot ja kirjastorakennukset ovat hyvin erilaisia eri puolilla maailmaa, tämä muistilista ei sisällä määrällisiä suosituksia. Suosittelemme, että kirjastohenkilökunta noudattaa oman maansa asiaankuuluvia lakeja ja määräyksiä tai testaa asioita vammaisten asiakkaidensa kanssa.

Muutokset tapahtuvat usein hitaasti - mutta pääasia juuri nyt, on ottaa johtavaksi periaatteeksi vanhojen rakennusten ja olemassa olevien palvelujen arvioinnissa tai uusien rakennusten ja uusien palvelujen suunnittelussa kirjastopalvelujen yhtäläinen saavutettavuus ja esteettömyys kaikille asiakkaille.

Muistakaa, että on teidän tehtävänne saada vammaiset asiakkaat tuntemaan itsensä tervetulleiksi kirjastoon.

FYYSINEN SAAVUTETTAVUUS

Jokaisen pitäisi pystyä käyttämään koko maan kaikkia kirjastoja. Kirjaston ympäristön, sisäänkäynnin, WC-tilojen, portaiden, hissien ja erikoistilojen tulee olla esteettömästi kaikkien vammaisryhmien käytettävissä. Pyörätuolilla liikkuvan tulee päästä kaikille osastoille, näkövammaisen tulee voida liikkua valkoisen kepin tai opaskoiran avulla törmäämättä esteisiin. Kuulovammaisen henkilön pitää voida asioida henkilökunnan kanssa. Kehitysvammaisen tulee löytää helposti kirjoja ja muuta aineistoa. Lukihäiriöisen tulee voida liikkua vaivatta kirjastossa.

Kirjaston ulkopuolella

Vammaisten ihmisten tulee voida tulla kirjaston sijaintipaikalle ja sisälle kirjastoon helposti ja turvallisesti. Jos pääsisäänkäyntiä ei voida tehdä esteettömäksi, tulee sivusisäänkäynnin olla varustettu automaattiovella, luiskalla ja puhelimella.

- riittävästi paikoitustilaa, joka on merkitty kansainvälisellä vammaistunnuksella
- paikoitustila lähelle kirjaston sisäänkäyntiä
- selvä ja helppolukuinen merkintä
- esteetön ja hyvin valaistu kulkutie sisäänkäynnille
- mukava ja pitävä pinta sisäänkäynnissä
- jos on tarpeen, pitävä ja loiva luiska käsijohteineen portaiden vieressä
- käsijohteet luiskan molemmin puolin
- ovipuhelin, jota myös kuurot asiakkaat voivat käyttää

Sisäänkäynti kirjastoon

Henkilön, joka käyttää pyörätuolia, rollaattoria tai kainalosauvoja tulee voida kulkea ovesta ja turvaporista. Sokean henkilön, joka käyttää valkoista keppiä tai opaskoira, tulee myös päästä kirjastoon ilman erityisiä toimenpiteitä.

- riittävästi tilaa oven edessä, jotta pyörätuolilla voi kääntyä
- oven tulee olla riittävän leveä pyörätuolille
- automaattinen ovi, jonka aukaisija on pyörätuolilla liikkuvan ulottuvilla
- ei portaita, jotta pyörätuolilla pääsee helposti liikkumaan
- lasiovet merkittävä, jotta näkövammaiset voivat erottaa ne
- turvaporitien läpi voitava kulkea pyörätuolilla/rollaattorilla tai muulla apuvälineellä
- portaat ja askelmat merkittävä kontrastivärillä
- havaintokuvien varustetut opasteet osoittamaan hissien sijaintia
- hyvin valaistut hissit, joissa painikkeet ja ohjeet merkitty myös Braille-kirjoituksella sekä synteettinen ääniopastus
- hissien painikkeisiin tulee ulottua pyörätuolista

Aineistojen ja palvelujen saavutettavuus

Kaikkiin kirjaston yleisötiloihin tulee olla esteetön pääsy. Tilan tulee olla selkeästi hahmottuva, opasteiden tulee olla selkeitä ja pohjakartan täytyy olla näkyvillä sisääntulon lähellä. Palvelupöytien tulee olla lähellä sisääntuloa. Pyörätuolilla tulee voida liikkua kaikissa tiloissa. Jos kirjaston tiloja on useammassa kerroksessa, kirjastossa tulee olla hissi pyörätuolille tai luiska. Kynnyksiä ei pidä olla ja ovien tulee aueta automaattisesti. Ihanteellisessa tapauksessa hyllyihin pitäisi yltää pyörätuolissa istuvankin. Osa pöydistä ja tietokoneasemista tulisi suunnitella pyörätuolia käyttäville. Vammaisille asiakkaille pitäisi olla vähintään yksi WC.

Fyysinen tila

- selkeät ja helppolukuiset havaintokuvien varustetut opasteet
- hyllyt, joihin yltää pyörätuolista
- eri korkuisia luku- ja tietokonepöytiä eri puolilla kirjastoa

- tuoleja, joissa on tukevat käsinojat
- esteettömät käytävät kirjahyllyjen välissä
- näkyvä ja kuultava palohälytysjärjestelmä
- koulutettu henkilöstö asiakkaiden avustamiseen vaaratilanteissa

WC-tilat

Kirjastossa tulee olla vähintään yksi WC-tila vammaisille ja sen varustuksen tulee olla seuraava:

- selkeät havaintokuvien varustetut opasteet helpottamaan WC-tilan löytymistä
- pyörätuolille riittävän iso oviaukko ja riittävän isot sisätilat, joissa voi kääntyä pyörätuolilla
- riittävät tilat, että pyörätuolilla pääsee WC-istuimen viereen
- pyörätuolista tulee yltää ovenkahvoihin ja huuhteluvipuihin
- hälytysnappi, johon yltää pyörätuolista
- pesuallas ja peili sopivalla korkeudella

Lainauspöytä

- säädettävä pöytä
- induktio/telesilmukka kuulovammaisia varten
- tuoli vanhoja ja vammaisia asiakkaita varten
- esteettömät itsepalveluautomaatit

Neuvontapöytä

- säädettävä pöytä
- ohjelmoitu jonotusjärjestelmä
- vanhoille ja vammaisille asiakkaille sopivat tuolit
- induktio/telesilmukka kuulovammaisia varten

Lastenosasto

- selkeät havaintokuvien varustetut opasteet, jotka johtavat lastenosastolle
- värillinen (keltainen) ja valkoisella kepillä tunnistettava opastusviiva, joka johtaa lastenosastolle
- esteettömät käytävät hyllyjen välissä
- äänikirjojen ja muiden erityisaineistojen saatavuus
- esteettömät tietokoneasemat vammaisille lapsille
- hyllyt ja kuvakirjalokerikot, joihin yltää pyörätuolista

Osasto asiakkaille, joilla on lukemisesteitä, kuulo- tai muita vammoja

Lukemisesteiset asiakkaat, jotka käyttävät kirjastoa, tarvitsevat erityistä huomiota. Kirjaston henkilökunnan tulee olla tietoisia erilaisista vammoista ja osata palvella vammaisia asiakkaita. Aineistojen, jotka on erityisesti tehty vammaisia varten, tulee olla helposti löydettävissä. Näihin aineistoihin voi sisältyä äänikirjoja, selkokirjoja, pistekirjoja ja isotekstisiä kirjoja, joita joissakin maissa tuotetaan kaupallisesti ja joissakin näkövammaisten kirjaston toimesta.

- keskeisesti sijaitseva osasto, jossa on äänikirjoja ja muuta materiaalia lukemisesteisille
- värillinen (keltainen) ja valkoisella kepillä tunnistettava opastusviiva, joka johtaa osastolle
- selkeät opasteet
- mukava istuinryhmä, jossa on kirkas lukuvalo
- nauhuri, CD-soitin, Daisy-soitin (DAISY=digitaalinen äänikirja) ja muita laitteita, joita tarvitaan audiovisuaalisen kokoelman käytössä
- suurennuslasi, valaistu suurennuslasi, elektroninen lukija ja näkötelevisio
- tietokoneita, joissa on lukemis- ja oppimisesteistä kärsiville asiakkaille soveltuvat näytöt ja ohjelmistot

AINEISTOMUODOT

Ihannetilanteessa kaikki kirjastoaineistot ovat käyttökelpoisia kaikille asiakkaille. Tämä tilanne voidaan saavuttaa eri tavoin. Kirjastojen tulisi hankkia äänikirjoja, videoita/DVD kirjoja, joissa on tekstitys tai viittomakielinen tulkinta, pistekirjoja, e-kirjoja, selkokirjoja tai muita erityisaineistoja. Kirjaston henkilöstön tulee tietää, miten tällaista aineistoa voi lainata muista kirjastoista, mukaan lukien valtakunnallinen näkövammaisten kirjasto. Seuraavassa on lista aineistoista, jotka ovat hyödyllisiä vammaisille asiakkaille:

Erityisaineistomuodot vammaisille henkilöille

- äänikirjat, äänitetyt sanomalehdet ja aikakauslehdet
- isotekstiset kirjat
- selkokirjat
- pistekirjat
- videot/DVD kirjat, joissa on tekstitys tai viittomakielinen tulkinta
- e-kirjat
- koskettelukirjat

Tietokoneet

Asiakkaiden käytössä olevien tietokoneiden tulee olla esteettömiä. Tietokoneille ja mukailuille laitteille tulee olla nopea ja luotettava tekninen tuki. Henkilöstön tulee olla koulutettu antamaan käytön opastusta. Kansalliset ja paikalliset vammaislautakunnat ja -järjestöt voivat antaa tietoa esteettömistä tietokone sovellutuksista.

- pyörätuolia käyttäville asiakkaille suunniteltuja tietokonetyöasemia
- motorisista häiriöistä kärsiville suunnitellut näppäimistöt
- tietokoneita, joissa on lukuohjelmat, suurennusohjelma ja synteettinen puhe
- tietokoneita, joissa on oikeinkirjoitusohjelma ja muita ohjausohjelmia dysleksiasta kärsiville
- tekninen tuki (paikalla, jos mahdollista)
- tietokoneiden käytön opastusta antava henkilökunta

PALVELU JA VIESTINTÄ

Jotta kirjasto olisi saavutettava vammaisille henkilöille, tulee kirjaston tuottaa palveluja ja toteuttaa hankkeita, jotka vastaavat näiden ryhmien tarpeita. Kirjastohenkilökunnan ja asiakkaiden välisen viestinnän tulee olla selkeää ja täsmällistä. On tärkeää, että asiakkaat tuntevat itsensä tervetulleiksi ja todennäköisesti tulevat uudelleen. Kirjaston henkilökunnan tulee pitää mielessä, että vammaisten asiakkaiden tulee fyysisten esteiden lisäksi voittaa psyykkiset esteet tulla kirjastoon ja kertoa tarpeistaan.

Henkilöstökoulutus

Kirjaston saavutettavuuden tulee olla selvästi määritelty hallinnolliseksi vastuualueeksi. Tietyn henkilön tulee toimia yhteyshenkilönä vammaisryhmien kanssa ja tukea järjestöjä. On kuitenkin tärkeää, että koko henkilökunnalla on tietoa erilaisista vammaisryhmistä ja siitä, kuinka näitä asiakkaita parhaiten voidaan palvella. Henkilökunnan tulee myös asioida suoraan vammaisen asiakkaan kanssa, eikä hänen mahdollisen avustajansa kanssa. Esimerkkejä soveltuvasta koulutuksesta:

- kutsukaa vammaisia henkilöitä henkilöstökokouksiin kertomaan tarpeistaan kirjaston asiakkaina
- lähettäkää henkilökunnalle sähköpostilla tai muulla tavalla säännöllisesti tietoa eri vammaisryhmien kirjastopalveluista
- sisällyttäkää tietoa erityisryhmien kirjastopalveluista uuden henkilöstön koulutukseen tai koulutuspakettiin

Hakeutuvat erityispalvelut vammaisille asiakkaille

- kotipalvelu asiakkaille, jotka eivät pysty itse tulemaan kirjastoon
- palvelut henkilöille, jotka ovat sairaaloissa ja hoitolaitoksissa
- lukupalvelu asiakkaille, joilla on lukemisvaikeuksia (mm. lyhyet tekstit, kirjeet, ohjeet, artikkelit nauhalle tai CD:lle) tai tekstien skannaaminen tietokoneen näytönlukijalle
- säännöllisesti järjestetyt asiantuntijapalvelut lukemishäiriöistä kärsiville henkilöille

Kuinka tiedottaa vammaisille asiakkaille

Kirjaston tulee tarjota opastettuja kiertokäyntejä kirjastossa yksittäisille asiakkaille ja ryhmille, joilla on erityistarpeita. Monella näistä asiakkaista voi olla vaikeuksia tiedotteiden lukemisessa. Tietoja saavutettavuudesta, palveluista, aineistoista ja hankkeista tulee siksi olla saatavilla vaihtoehtoisissa muodoissa, jotka on lueteltu alla (valitse ääniteformaattit, jotka ovat yleisesti käytettyjä Suomessa):

Näkövammaisille

- isotekstinen tiedote
- äänitemuoto, CD/DVD tai DAISY-äänite
- pistekirjoitustiedote

- kirjaston www-sivut

Kuulovammaisille

- tekstitetyt tai viittomakieliset videot
- tekstipuhelin tai sähköposti
- kirjaston www-sivut (ääniteaineiston tulee myös olla tekstitettyinä)
- selkokieline teksti henkilöille, jotka ovat syntyneet kuuroina tai kuuroutuneet ennen kielellisten taitojen oppimista

Lukemishäiriöisille (henkilöille , joilla on dysleksia tai jotka ovat muuten heikkoja lukijoita)

- selkokieline tiedottaminen
- äänite/videonauha, CD/DVD tai DAISY
- kirjaston www-sivut

Fyysisesti vammaisille

- äänite/videonauha, CD/DVD tai DAISY
- kirjaston www-sivut

Kehitysvammaisille

- selkokieline tiedottaminen
- äänite/videonauha, CD/DVD tai DAISY
- kirjaston www-sivut

Vammaisille asiakkaille tiedottaminen: tarvittavat välitystavat

Vammaisryhmät	Isoteksti	Äänite/ DAISY/ CD/ DVD	Piste- kirjoitus	Www- sivut	Videot, joissa on tekstitys ja/tai viittomakie- linen tulkinta	Teksti- puhelin	Selko- kieli
Näkövammaiset	X	X	X	X			
Kuulovammaiset				X	X	X	X
Lukihäiriöiset	X	X		X			X
Fyysisesti vammaiset		X		X			
Kehitysvammaiset		X		X			X

Kuinka tehdä tiedottaminen helposti ymmärrettäväksi?

Tiedotusaineistojen tulee olla ymmärrettäviä kaikille asiakkaille. Seuraavat suositukset parantavat sekä paperitiedotuksen että www-sivujen ymmärrettävyyttä:

- kirjoita selkeästi ja käytä lyhyitä lauseita
- vältä vierasperäisiä sanoja
- jätä riittävästi tyhjää tilaa kappaleiden ja tekstikokonaisuuksien väliin
- sisällytä kuvitus samalle sivulle kuin siitä kertova tekstikin
- käytä tummaa tekstiä valkoisella tai vaalealla värillisellä pohjalla - ei koskaan vaaleaa tekstiä tummalla pohjalla

Tutustu myös ohjeeseen IFLA Guidelines for Easy-to-Read-Materials!

Kotisivu

Kirjaston kotisivun ja luetteloiden tulee olla täysin lukemishäiriöisten henkilöiden käytettävissä. Ne tulee varustaa suurennusohjelmalla ja näytönlukijalla, synteettisellä äänellä tai pistenäytöllä. Käytä selkeää ja loogista rakennetta, joka sisältää kirjoitetut selitykset kuva- ja äänisisällölle. Varmista, että teksti ja kuvat ovat ymmärrettävissä myös mustavalkoisina. Tietoa saavutettavien www-sivujen suunnittelusta on saatavissa www.nkl.fi/tietoa/esteettomyys/testohje.htm. Voitte myös kysyä neuvoja Näkövammaisten kirjastosta.

- tee rakenteesta looginen ja helposti ohjautuva
- tee lastensivuista esteettömät
- hanki ohjelmistoja tekstin suurentamiseen, kirjasinten ja kontrastin muuttamiseen, rivien pituuden ja riviväljen muuttamiseen
- anna vaihtoehtoisia formaatteja .pdf ja .doc--- formatoimattomalle tekstille (.text)
- erottele sisällöt rakenteesta - käytä tyylitiedostoja apuna
- vältä kehyksiä ja taulukoita
- vältä liikkuvia kuvia ja tekstejä
- käytä suhteellisia mittoja tekstissä
- lisää ääni tekstiin

Yhteistyö vammaisten ja vammaisjärjestöjen kanssa

Yhteistyö vammaisten ja vammaisjärjestöjen kanssa on tärkeää, jotta voitaisiin tavoittaa kaikki asukkaat ja luoda uskottavuutta kirjaston palveluihin ja hankkeisiin.

Yhteistyö voisi muodostua mm. seuraavista asioista:

- virallinen kutsu yhteistyöhön erilaisissa hankkeissa
- yhteisiä "aivomyrsky"- kokouksia
- suunniteltuja toimia kirjastossa, esimerkiksi:
  - kampanjat ja näyttelyt yleisölle vammaisuudesta
  - panostukset tiedoteaineistoon
  - kokoukset ja konferenssit vammaisasiosta

- tilaisuuksia vammaisille lapsille ja aikuisille
- säännölliset kokoukset vammaisjärjestöjen kanssa tulevista hankkeista ja toimenpiteistä
- vammaisten asiakkaiden ohjaus kirjaston , tietokoneiden ja muiden teknisten välineiden käytössä
- keskusteluryhmät
- yhteiset kehittämishankkeet
- yhteiset tiedotukset

Lisätietoa mm.

Näkövammaisten kirjasto: www.celia.fi

Suomen Design for all - verkosto: www.dfasuomi.stakes.fi

Valtakunnallinen vammaisneuvosto VANE: www.vane.fi

Kulttuuria kaikille neuvontapalvelu: www.kulttuuriakaikille.fi

Invalidiliiton esteettömyyssivusto: www.esteeton.fi

Puhevammaisten ja selkokielen käyttäjien verkkopalvelujen kehittäminen: www.papunet.fi

Julkisen hallinnon saavutettavuusohjeet JHS-suositus 129: www.jhs-suositukset.fi

Vammaisjärjestöjen verkkosivut